

MUSIQA DARSLARIDA MUSIQA SAVODI FAILIYATINI O'RGATISH METODLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18929066>

Raimjonov Sunnatulla O'ktamovich

JDPU, Musiqiy ta'lim kafedrası dotsenti

Gmail: raimjonovsunnatulla@gmail.com

Tel: +998995744044 UzMobile

Annotatsiya: *Musiqqa savodi musiqqa darsining bo'limlaridan biri bo'lib, xor bilan qo'shiq aytishga nisbatan ikkinchi darajali o'rin tutadi. Shunga qaramasdan musiqqa savodi o'quvchi bolalarning musiqqa ta'limida katta rol o'ynaydi: musiqqa nazariyasi va tarixidan boshlang'ich bilim beradi, ularning saviyasini oshira borishga yordam qiladi.*

Kalit so'zlar: *musiqqa, ritm, tovush, grafik, registr.*

Аннотация: *Музыкальная грамотность — один из разделов музыкального образования, второстепенный по отношению к пению в хоре. Тем не менее, музыкальная грамотность играет важную роль в музыкальном воспитании учащихся: она обеспечивает базовые знания теории и истории музыки и помогает повысить их уровень.*

Ключевые слова: *музыка, ритм, звук, графика, регистр.*

Abstract: *Musical literacy is one of the sections of the music lesson, which is secondary to singing in a choir. Nevertheless, musical literacy plays a major role in the musical education of students: it provides basic knowledge of music theory and history, and helps to improve their level.*

Keywords: *music, rhythm, sound, graphics, register*

KIRISH

Musiqqa savodi musiqqaga, uning ifoda vositalariga ongli munosabat tarbiyalaydi, musiqaning mazmunini tushunib olishga yordam beradi, eng muhimi esa notaga qarab kuylash va ashula aytish malakalarini hosil qilish, garmonik eshitish qobiliyatini o'stirishga ta'sir ko'rsatish, xor ovozlari aniq

talaffuz etishga va xor bilan ijro etish sifatini oshirishga qulaylik tug'dirish yo'li bilan sinfda qo'shiqlar o'rgatishni osonlashtiradi. Musiqqa darsida musiqqa savodiga juda oz vaqt 5-10 minut ajratiladi. Shu sababli har gal qo'shiq o'rganish va musiqqa asarlarini tinglash jarayonida qo'llash va eshitish malakalarini hamda musiqqa bilimini mustaxkamlab va chuqurlashtirib borishi

kerak. Maktabda musiqa savodini o'rganishda qo'yiladigan asosiy metodi talab olingan musiqaviy bilimni bevosita amalda qo'llash hamda savod o'rgatish bilan birgalashib qo'shiq aytishni bir-biriga chambarchas bog'lab olib borishdan iborat. O'quvchilar mustaqil qo'shiq ayta oladigan va notanish kuylarni notaga qarab o'rgana oladigan bo'lgan vaqtlardagina musiqa savodini o'rganishdan ko'zlanadigan maqsadga erishilgan bo'ladi. Musiqa savodini o'rganish bolalarning musiqa tovushlarini eshitish sezgilarining o'sishiga asoslanishi kerak. O'quvchi biror tovushni ovoz bilan esga tushunishdan oldin uning qanday yangrashini aniq- ravshan tasavvur qilishi va eshitib bilishi, ya'ni ko'rayapman- eshitayapman-kuylayapman deb, ko'zga ko'rinadigan narsadan eshittiriladigan narsaga qarab borishi lozim. Ko'pchilik bo'lib qo'shiq aytishda ham musiqa savodini o'rgatish jarayonida ham eshitish qobiliyati, metr-ritm sezgisi taraqqiy etadi.

Musiqa savodini o'rgatishning boshlang'ich davri Musiqa savodini o'rgatish I-sinfda boshlanadi. Ko'pgina bolalar maktabgacha tarbiya davrida bog'chaga qatnab, bog'chadagi musiqa mashg'ulotlarida bir qancha musiqaviy malakalar hosil qilgan bo'ladilar.

Ko'pgina qoshiqlar va o'yinlar o'rganib olgan hamda ritm va raqs harakatlari bilan tanishgan bo'ladilar va h.k.

Uyda tarbiyalanadigan bolalar ham muayyan musiqaviy tasavvurga ega bo'ladilar: radiyo va televideniye orqali

eshittiriladigan bir qancha musiqa asarlari bilan tanishgan bo'ladilar. Garchi ana shu bilimlar tasodifiy va sistemaga solinmagan bo'lsa-da, ammo o'qituvchi bolalarga musiqadan nazariy tushunchalar hosil qilishda o'sha bilimlarga ma'lum darajada suyanib ish ko'rishi mumkin.

I-sinfda o'quvchilarning butun musiqa ta'limiga negiz solinadi, shuning uchun bu sinfda o'qituvchi o'qitish metodikasini ayniqsa yaxshi bilishi, maktab yoshidagi kichik bolalarning yosh va individual xususiyatlarini, ularning musiqa va vokal qo'shiqchilik imkoniyatlarini chuqur bilishi zarur. I-sinfda ta'limni shartli ravishda ikki bosqichga asosiy maqsad -bolalarning musiqa o'quvini o'stirishdir. Bu bosqich odatda o'quv yilining birinchi yarmini to'liq egallaydi. Shu vaqt mobaynida bolalar musiqa tovushlarining baland-pastligi va cho'zma kabi o'ziga xos xususiyatlarini ajrata bilishga o'rganishlari va nota yozuvini o'rganishga tayyorlanishlari kerak.

O'quv yilining ikkinchi yarmi - ikkinchi bosqichda nota savodi, ya'ni musiqa tovushlarining chizma (grafik) usulda ifodalanishi - nota yozuvini bevosita o'rganishga kirishiladi.

O'quv yilining birinchi yarmi tovushning baland-pastligi. Registrlar

Tovushlarning baland-pastligi tushunchasini o'rganish bolalardagi mavjud tasavvurlarini aniqlashdan boshlanadi. Bu tasavvurlar ko'pincha noto'g'ri bo'ladi. Dastlab bolalar terminlarni adashtirib, baland tovushlarni past tovushlar deb va aksincha, balandlik

haqidagi tasavvurini qandaydir katta bir narsa bilan bogliq bo'ladi (baland bo'yli erkak baland tovush va h.k.) Shuningdek, ular ko'pincha baland tovushlarni «ingichka tovushlar» deb, past tovushlarni «yo'g'on tovushlar» deb atashadi. Shuning uchun bolalarni bir yo'la to'g'ri terminlardan foydalanishga o'rgatish, baland va past tovushlarni eshitib farqlay bilish va to'g'ri atashga odatlantira borish kerak.

Balandligi jihatidan turlicha bo'lgan tovushlarni emas, balki registr tushunchasi bilan birlashgan tovushlar gruppasini o'rganishdek ana shu uzoq davom etadigan, serdiqqat ish boshlanadi. Bu termin haqida bolalarga ma'lumot bermaslik mumkin, ammo registr tushunchasining mohiyati haqida ularning aniq tasavvur hosil qilishlari, kuyi, o'rta yuqori registrlardagi tovushlarni ajrata bilishga o'rganishlari muhimdir.

Bolalarga tanish bo'lgan qo'shiqni ijro etishning ta'siri kuchlidir: shuning uchun ham dastlab ularga agar ayiq yoki fil aytishni bilganida edi, uni qanday ovoz bilan aytishi yoki qushlarning qanday sayrashi mumkinligini tasavvur qilishi taklif etiladi.

«Baland» yoki «past» tovushlar haqidagi tushunchani izohlab berishda tegishli assotsiatsiyalar hosil qilish uchun bolalarning hayotga, maishiy turmushga xos bo'lgan qushchanning osmonda chirillab sayrashini, yoqimli, jarangdor ovozi go'yo yuqoriga-osmonga intilayotgandek yengil va ravshan-sofligi - bu tovushlarning baland-pastligini, aksincha, ayiq, fil, arslondan eshitiladigan

tovushlar, xayvonlarning o'zlari singari, xuddi yerdan ko'tarila olmagandek qo'pol, og'ir-past tovushlar ekanligini gapirib berish mumkin. Obrazlilik bolalarning yorqin va aniq musiqaviy taasurolar hosil qilishlariga yordam beradi.

Registrar haqidagi tushunchani mustaxkamlash va o'zlashtirishni tekshirib ko'rish uchun quyidagi o'yin-mashqni o'tkazish foydali bo'ladi. O'qituvchi qo'shiqni turli registrlarda chaladi, bolalar esa ularni qo'l harakatlari bilan ko'rsatib borishlari kerak. Agar qo'shiq yuqori registrda chalinayotgan bo'lsa, ular qo'llarini yuqoriga ko'tarishadi, pastki registrda chalinayotganda-pastga tushirishadi, o'rta registrda-qollarini oldinga uzatishadi. Bu o'yinni tikka turib bajarib yaxshiroq bo'ladi. U holda, ko'zlanadigan asosiy maqsaddan tashqari, bir yo'la go'yo jismoniy yengillikka ham erishilib darsda baland ruh paydo bo'ladi. Tovushlarning baland-pastligini aniqlash birinchi oktava bilan cheklangach, shu tovushlarni eshitishnigina emas, balki, ularni kuylashni ham talab etish kerak. O'shanda bolalarning eshitib tasavvur hosil qilishlari bilan bir vaqtda ularda qo'shiqchilik sezgilari hosil bo'la boradi, chunki eng baland tovushlar qo'shiq aytishda o'rtacha va past tovushlarga qaraganda ko'proq zo'r berishni talab etadi. Shu ish bilan bir qatorda qo'shiq o'rganish jarayonida o'quvchilarga avval qochiriq shaklidagi bir tovush, keyinroq esa o'ziga xos melodik misolga (davruga) mo'ljallangan ikki mashqni kuylash taklif etiladi. Bunda bolalarning diqqatini

shunga ko'proq tortish kerakki, birinchi holatda ular ayni bir tovushni takrorlashadi, ikkinchi holatda esa ikki turli tovushni kuylashadi.

O'quvchilarda notaga qarab kuylash misollari etarli ravishda to'planganidan keyin, quyidagi topishmoq - o'yinni o'tkazish mumkin: tanish qo'shiq grafik shaklda tasvirlanadi va buning qanday qo'shiq ekanligini topish, keyin esa uni aytish taklif etiladi. So'ngra qo'shiq nota yozuvidan topiladi va aytiladi. Agar o'quvchilarning ko'pchilik qismi bu topshiriqni muvaffaqiyatli bajara olsa, ancha murakkab topshiriqni ham beraverish mumkin. O'qituvchi mashqlar uchun qo'shiqlar tanlar ekan, ularni aytishga qulay diapazondagi namunalardan bo'lishiga intilmog'i kerak, chunki bunday tanlash aniq talaffuz etish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitni yaratadi.

Tovushlar cho 'zimi va ularning yozilishi

Tovushlarning baland-pastligi tushunchasini egallash ustida olib boriladigan ish jarayonida ularning cho'zimi tushunchasi asta-sekih kiritiladi. musiqa asarlaridagi tovushlar faqat muayyan balandlikkagina emas, balki muayyan cho'zimiga ham ega ekanligiga, qisqa va uzun-cho'ziq tovushlar borligiga diqqatni jalb etiladi. Uzun tovushlarni cho'zib aytish kerak. Bunda qo'shiqning grafik rasmdan foydalaniladi; tovushlar bu grafik rasmda cho'zimiga qarab qisqa yoki uzun chiziqchalar bilan ko'rsatiladi.

Ushbu mashqlarni bajarishda o'qituvchi avvalo qo'shiqni qanday yozish

kerakligini tushuntirib va ko'rsatib beradi, so'nshiqni yoki melodik parchani aytadilar, keyin uning ritmini qalam bilan parta qopqogga chertmak chalib ko'rsatadilar, shundan keyin o'qituvchi kuyning ritmik tuzilishini daftarga yozishni taklif qiladi, tekshirib ko'rish uchun bolalardan biri uni doskaga yozib qo'yadi.

Notalarni yozish. Nota yo'li. Kalit

O'quv yilining ikkinchi yarmida (ikkinchi bosqich) nota yozuvini egallash mashg'ulotlariga kirishi mumkin. O'qituvchi nutqomizni, har bir so'zimizni harflar bilan yozish mumkin bo'lgani kabi, musiqani ham yozish mumkinligini, ammo buning uchun musiqaga xos harflarni - notalar deb ataladigan belgilarni bilish kerakligini tushuntirib beradi, notani yaxshi bilgan kishining har qanday qo'shiqni ayta olishini uqtirib o'tadi.

Notalar nota yo'lga yoziladi. Bunda o'qituvchi nota yo'lining ahamiyatini izohlab beradi; nota yo'li - nota yoziladigan o'rindir. U doskaga nota yo'lini chizib ko'rsatar ekan, bolalarning chiziqlar sanbg'i boshlanadigan joy - eng pastki chiziq -birinchi chiziq ekanligini bemalol esda qoldirishlari uchun pastki chiziqni chizishdan boshlashi lozim. So'ngra u notalarning chiziqlarga, chiziqlar orasiga, chiziqlarning ustiga va ostiga yozilishini, asosiy chiziqlar etishmay qolganda esa notalar qo'shimcha, qisqa chiziqlarga yozilishini uqtiradi. Shundan keyin o'qituvchi, nota chizig'i boshida maxsus belgi - skripka kaliti bo'lmaguncha yozilgan notalardan

birontasini ham atay olmaymiz, bu kalit notalar nomini ochib beradi, deydi. U ushbu kalitning nima uchun skripka kaliti deb atalishini aytar ekan, kalitning ikkinchi nomi bo'lgan Col kaliti bilan ham o'quvchilarni tanishtiradi. Col notasining qayerda turganligini bilib olgan o'quvchi boshqa notalarni ham topishi mumkin. Bolalar notaning o'rnini qanday topish kerakligini juda tez tushunib oladilar; bu narsa maroqli o'yinga aylanib ketadi; o'yin paytida bolalar qayerda qanday nota yozilishini esda qoldiradilar.

Xulosa: Bolalarning nota yozuvini bemalol tushunib, birinchi oktava doirasidagi har bir notaning o'rnini yaxshi bilib olishlari uchun quyidagi mashqlarni tavsifiya qilish mumkin.

a) O'qituvchi notalarning nomlarini aytib turib yozdiradi yoki doskaga yozib beradi. O'quvchilar esa ularni nota yo'lga yozishlari kerak;

b) O'qituvchi qo'shiq kuyni doskaga yozadi hamda o'quvchilardan uni daftarga ko'chirib yozishni va shundan keyin notalarning nomlarini yozib qo'yishni taklif etadi.

Bu mashqlardan barcha o'quvchilar mustaqil ravishda bajarishadi, so'ngra ulardan biri shu mashqlarni doskaga yozadi, boshqalari esa o'z ishlari bilan solishtirib chiqadilar. Shunga o'xshash mashqlarni uyga vazifa qilib topshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akbarov I. Musiqa lug'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987. – 160 b.
2. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
3. Ahmedova Z. Milliy musiqa madaniyati va uning yoshlar ma'naviyatini shakllantirishdagi o'rni. Toshkent. O'zMU. 2005.
4. Djalolova, N. (2022). BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHISINING AMALIY DARSLARGA TAYYORGARLIK FAOLIYATIDA KREATIVLIK JIHATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 534-539.